

Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Școala Doctorală de Studii Lingvistice și Literare

TEZĂ DE DOCTORAT

**Limba română vorbită în Franța. Abordare
sociolingvistică**

Rezumat

Coordonator științific

Conf. univ. dr. habil. Adrian CHIRCU-BUFTEA

Doctorand

Delia-Florina POPA

Cluj-Napoca

2022

Cuprins

Introducere	5
1. Contactul lingvistic. Influențe geopolitice și economice asupra evoluției idiomurilor	9
1.1. Prezentare generală	9
1.1.1. Contactul lingvistic, bi-, multi- și plurilingvismul	9
1.1.2. Atitudine/comportament și fenomene socio- și psiholingvistice: ura de sine și loialitate lingvistică în comunitățile minoritare	20
1.1.3. Norma lingvistică și globalizarea	27
1.2. Migrația – fenomen social cu repercusiuni lingvistice	33
1.2.1. Scurt istoric al relațiilor franco-române	33
1.2.1.1. Începuturile	33
1.2.1.2. Epoca modernă	38
1.2.2. Mișcările de populație și integrarea	41
1.2.2.1. Migrația la nivel mondial și în Europa	41
1.2.2.2. Transnaționalismul – factor marcant al integrării	44
1.2.2.3. Prima și a doua generație în contextul migrației	47
1.2.3. Migrația română	49
1.2.3.1. Date generale	49
1.2.3.2. Politicile de migrație și lingvistice ale Franței	53
1.2.4. Comunitatea românească din Franța	62
1.2.4.1. Trăsături generale	62
1.2.4.2. Contextul transnațional franco-român	66
1.2.4.3. Limba română în comunitatea de români din Franța	71
1.2.4.4. Limba franceză în comunitatea de români din Franța	78
1.3. Concluzii	84
2. Metoda de cercetare lingvistică a corpurilor	85
2.1. Metoda	85
2.2. Corpusul lucrării	88
2.2.1. Colectarea datelor	88
2.2.2. Subiecții	91
2.2.2.1. Corpus 1	91
2.2.2.2. Corpus 2	96

2.3. Interferențe lingvistice. Aspecte teoretice	97
2.3.1. Împrumutul	100
2.3.2. Calcul lingvistic	104
2.3.3. Schimbarea de cod și fenomenul de <i>translanguaging</i>	108
2.3.4. Metalimbajul	115
2.3.5. Schimbarea de cod cu interlocutor francofon	116
2.3.6. Limba română vorbită de G2 ¹	116
2.3.7. Atitudini și comportamente sociolingvistice ale G1	116
2.4. Concluzii	117
3. Analiza calitativ-descriptivă a limbii române vorbite în Franța	118
3.1. Împrumutul lexical în exprimarea românilor din Franța	118
3.1.1. Împrumuturi necesare/Împrumuturi nonnecesare	119
3.1.1.1. Împrumuturi necesare	119
3.1.1.2. Împrumuturi nonnecesare	124
3.1.2. Împrumuturi neadaptate/Împrumuturi adaptate	135
3.1.2.1. Împrumuturi neadaptate	136
3.1.2.2. Împrumuturi adaptate	157
3.1.2.2.1. Aspecte fonetice și grafice ale adaptării împrumuturilor	157
3.1.2.2.2. Adaptarea morfologică	161
3.2. Calcul lingvistic în exprimarea românilor din Franța	180
3.2.1. Calcul lexical	181
3.2.1.1. Calcul lexical de structură morfematică	181
3.2.1.2. Calcul lexical semantic	183
3.2.2. Calcul gramatical	187
3.2.2.1. Calcul morfologic	188
3.2.2.2. Calcul sintactic	190
3.2.2.3. Calcul sintactico-morfologic	197
3.2.2.4. Calcul lexico-gramatical.....	198
3.2.3. Calcul frazeologic	201
3.2.4. Idiomatism	207
3.2.5. Alte tipuri de expresii	209
3.3. Schimbarea de cod în exprimarea românilor din Franța	214
3.3.1. Schimbarea de cod interpropozițională	215
3.3.2. Schimbarea de cod intrapropozițională	219

3.3.3. Schimbarea de cod extrapropozițională	223
3.3.4. Metalimbaj	225
3.3.5. Expresii	227
3.3.6. Schimbare de cod cu interlocutor francofon	227
3.4. Limba română vorbită de G2	230
3.5. Atitudinea sociolingvistică a G1	238
3.6. Concluzii	243
4. Concluzii generale.....	244
Bibliografie	254
Anexe	266
Indice de tabele, de figuri și de imagini	280

Cuvinte-cheie: sociolingvistică, bi-, plurilingvism, interferențe lingvistice, generație, migrație, adaptare.

Rezumat

Lucrarea cercetează, prin prisma legăturii dintre limbă și societate, modul de exprimare a comunității de emigranți români din Franța. Obiectivul principal constă în a stabili eventuala existență a unui minisociolect sau a unei varietăți a limbii române pe acest teritoriu, numită ipotetic *romceză*, termen creat după modelul celor existente, care vizează celelalte comunități de migranți din Spania și din Italia: *rumañol* și *rotaliană*.

Influența limbii și a culturii franceze asupra limbii române a constituit obiect de studiu pentru o multitudine de cercetători și de lingviști, de-a lungul timpului, începând cu Pompiliu Eliade (1890) sau cu Nicoale Iorga (1918) și continuând cu Ana Goldiș-Poalelungi (1973) și Sultana Craia (1995) și, apoi, cu studiile mai recente ale lui Gheorghe și Roxanei Bârlea (2000) sau cu lucrarea lui Liviu Groza (2021) care surprinde influența franceză asupra frazeologiei românești. În general, lucrările scrise până acum tratează acest subiect dintr-o perspectivă diacronică, exemplificând cu acele cazuri de schimbare lingvistică rezultate din interferențele franco-române, care sunt deja adaptate și adoptate conform normelor limbii literare.

Studiul de față analizează limba română în mediul extern de producere, înscriindu-se, astfel, în rândul cercetărilor existente privind comunitățile de români din Spania, din Italia sau din Canada studiate de către Dan Munteanu Colan, Ioana Jieanu, Paul Buzilă, Alexandru Cohal și Mirela Cherciov, fiind prima cercetare de acest fel asupra limbii române vorbite în Franța, după știința noastră.

Având ca punct de plecare lucrările de referință în domeniul sociolingvisticii, Uriel Weinreich (1968), Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran (1975), Michael Clyne (2003), René Appel și Pieter Muysken (2006), Louis-Jean Calvet (1998) sau Claude Hagège (1992), lucrarea studiază, din punct de vedere sincron, interferențele lingvistice observate în exprimarea emigranților români din Franța.

În vederea efectuării acestei analize, aducem în discuție, într-un prim capitol, efectele **contactelor lingvistice**, manifestate prin apariția bi- și a plurilingvismului, precum și importanța perspectivei sociolingvistice în tratarea chestiunii evoluției limbilor. Contactul între idiomuri, consecință directă a celui uman, reprezintă cauza principală a interferențelor

lingvistice, manifestate în exprimarea acestor tipuri de locutori. Atunci când două sau mai multe idiomuri coexistă în mintea și în viața vorbitorilor, ocupând și având, mai mult sau mai puțin, același spațiu și aceeași importanță socioculturală, se disting și o serie de *atitudini* și de *comportamente sociolingvistice* ca: ura de sine (*autoodi*), abandonul sau loialitatea lingvistică, pe care le detaliem, de asemenea, din punct de vedere teoretic, în cadrul primului subcapitol. Prezența plurilingvismului se reflectă în exprimare și prin abaterea de la *norma* prescriptivă, ceea ce poate constitui și sursa unor inovații lingvistice care pot fi adoptate sau nu de către limba standard. Fiecare tip de normă, dintre cele identificate de E. Bédard și J. Maurais (1983): *obiectivă, prescriptivă și subiectivă*, acoperă o variantă a limbii, standard sau individuală.

Contactul lingvistic se poate realiza pe cale directă, orală, prin conviețuirea populațiilor, sau indirect, prin intermediul scrisului. Interferențele lingvistice studiate de către noi sunt rezultatul amestecului de populații datorat fenomenelor migratoare caracteristice secolelor al XX-lea și al XXI-lea, consecință așadar a contactului direct. Astfel, cel de-al doilea subcapitol este dedicat *migrației*, într-o primă parte, la nivel mondial și, apoi, prin restrângere, la cel european, ajungând, în cele din urmă, la prezentarea caracteristicilor mișcărilor de populație, interne și externe, de pe teritoriul românesc. O chestiune intrinsecă fenomenului migrator este conceptul, mai nou, de *transnaționalism* (Vertovec 2009) care plasează emigrantul la confluența a două sau mai multe lumi, a statului de origine și a statelor-gază. Devenit o realitate din ce în ce mai prezentă în secolul al XX-lea, cetățeanul european cu identități „multiple” se integrează în realitățile socioculturale ale țării de destinație, dar, în același timp, își păstrează și valorile originare. Una dintre competențele necesare acestui proces de acomodare este plurilingvismul, care îi permite pătrunderea în multiplele culturi și tradiții ale diverselor state al căror cetățean devine.

Deoarece deschiderea țării-gază față de fenomenul migrator, alături de situația sa economică, politică și socioculturală, au impact direct asupra acestuia, consacram un subcapitol aparte *politicilor de migrație și lingvistice ale Franței*. Într-un stat în care promovarea limbii naționale reprezintă o preocupare majoră și constantă, iar schimbările efectuate în cadrul normei lingvistice, chestiuni dezbătute de întreaga societate, presiunea integrării migranților, din acest punct de vedere, este cu atât mai crescută. Inserția membrilor comunității de români în viața socioculturală a Franței este analizată prin prisma conceptului de *transnaționalism*, cu referire, în special, la menținerea contactului primei și celei de-a doua generații cu *limba română*. Învățarea și achiziția *limbii franceze* de către acestea constituie, de asemenea, un punct de referință în analiza sociolingvistică a temei abordate. Dacă

menținerea legăturii generației a doua cu limba maternă, româna, se face prin intermediul familiei, context în care dinamica relațiilor intergeneraționale este un factor important, legătura emigranților cu franceza este marcată, în primul rând, de necesitatea de comunicare, precum și de prestigiul sociocultural și economic al acesteia, de nivelul de stăpânire a limbii depinzând, de cele mai multe ori, reușita profesională și socială a emigranților.

Metoda cercetării sociolingvistice, utilizată în această lucrare, este una calitativ-descriptivă, detaliată în cel de-al doilea capitol, care conține datele referitoare la materialul analizat din cele două corpusuri, precum și *reperete teoretice* ale interferențelor lingvistice identificate în exprimarea subiecților chestionați. Datele colectate fac parte din două tipuri de corpusuri: primul este rezultatul transcrierii unor conversații semidirijate cu 109 subiecți, aparținând celor două generații, iar cel de-al doilea reprezintă mesaje selectate de pe rețelele de socializare online, care oferă o perspectivă diferită față de primul corpus, deoarece adresarea se face în interiorul comunității, către persoane care împărtășesc aceleași particularități lingvistice, ceea ce permite observarea funcției gregare a limbajului.

Analiza interferențelor lingvistice identificate, împrumut, calc și schimbare de cod, care constituie al treilea capitol al lucrării, ține cont de o serie de variabile demosociale ca: vârsta, nivelul de studii, durata șederii în Franța și generația, în ceea ce privește subiecții din primul corpus. Contactul direct dintre idiomuri, sursa interferențelor lingvistice, permite, datorită datelor colectate în cele două corpusuri, atât o analiză fonetică a împrumuturilor lexicale, cât și una grafică. O particularitate observată și discutată într-un subcapitol aparte o constituie *limba română vorbită de generația a doua*, care prezintă unele caracteristici neîncadrabile în categoriile de interferență menționate. Acest aspect este tratat prin prisma conceptului de interlimbă, utilizat în literatura de specialitate cu referire la procesul de învățare a unei limbi străine. Cum un element esențial în transmiterea românei către generația a doua și în păstrarea contactului acesteia cu limba îl constituie dinamica relațiilor intergeneraționale, este foarte important să observăm *atitudinea primei generații* față de propria origine. Astfel, dedicăm un subcapitol analizei atitudinilor și a comportamentelor lingvistice ale acesteia, așa cum reies din mărturisirile subiecților.

Studiul deschide noi căi și posibilități de cercetare prin observarea acestui grup minoritar, a cărui exprimare nu a fost explorată suficient până în acest moment. Cele două părți ale corpusului, alcătuite pe durata a patru luni și însumând 313 de pagini, pun la dispoziție o multitudine de forme de exprimare care permit o analiză lingvistică detaliată, pe compartimente ale limbii, precum și o cercetare socială sau antropologică bazată pe mărturiile subiecților.

Bibliografie selectivă

ABOU, Sélim, (2002), *L'identité culturelle suivi de Cultures et droits de l'homme*, Beyrouth, Éditions Perrin et Presses de l'Université Saint-Joseph.

APPEL, René, MUYSKEN, Pieter, (2005), *Language Contact and Bilingualism*, Amsterdam Academic Archive.

BÂRLEA, Gheorghe, BÂRLEA, Roxana-Magdalena, (2000), *Lexicul românesc de origine franceză*, Târgoviște, Editura Bibliotheca.

BÉDARD, Édith, MAURIS, Jacques, (1983), *La norme linguistique*, Paris, Direction générale des publications gouvernementales du Ministère des communications, Éditions le Robert.

BLANCHET, Philippe, (2018), *Éléments de sociolinguistique générale*, Limoges, Éditions Lambert-Lucas.

BOURDIEU, Pierre, (1982), *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*, Paris, Éditions Fayard.

BUZILĂ, Paul, (2016), *El rumano hablado en España*, București, Editura Universității din București.

CALVET, Louis-Jean, (1999), *La guerre des langues et les politiques linguistiques*, Paris, Éditions Hachette.

CALVET, Louis-Jean, (2002), *Le marché aux langues. Les effets linguistiques de la mondialisation*, Paris, Éditions Plon.

CHIRCU, Adrian, (2000), „Limba română actuală între normă și uz. Probleme de fonetică, morfologie și sintaxă”, în Florian Bratu (ed.), *Actele Colocviului Internațional de Științe ale limbajului*, vol. IV (Limbaje și comunicare), Suceava, Editura Universității «Ștefan cel Mare», pp. 161-168.

CHIRCU, Adrian, (2019), „Politiques linguistiques roumaines d'antan (du XIXe siècle). Les cas des idées promues par Ion Ghica”, în *Studia UBB Philologia*, LXIV, 2, pp. 131-140.

CLYNE, Michael, (2003), *Dynamics of Language Contact*, New York, Cambridge University Press.

COHAL, Alexandru L., (2014), *Mutamenti nel romeno di immigrati in Italia*, Milano, FrancoAngeli Editore.

COSTE, Daniel *et alii*, (2009), *Compétence plurilingue et pluriculturelle*, version révisée et enrichie d'un avant-propos et d'une bibliographie complémentaire, Conseil de l'Europe, Division des politiques linguistiques, Strasbourg.

COȘERIU, Eugeniu, (1997), *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.

CRAIA, Sultana, (1995), *Francofonie și francofilie la români*, București, Editura Demiurg.

ELIADE, Pompiliu, (2006), *Influența franceză asupra spiritului public în România*, traducere din franceză de Aurelia Dumitrașcu, ediția a III-a integrală și revăzută, București, Institutul Cultural Român.

GARABATO, Carmen Alén, COLONA, Romain, (2016), *La „Haine de soi” en sociolinguistique*, Paris, Éditions l'Harmattan.

GIORDAN, Henri, (1992), „Les langues de France : de l'hégémonie républicaine à la démission de l'état”, în Henri Giordan (dir.) *Les minorités en Europe. Droits linguistiques et droits de l'homme*, Paris, Éditions Kimé, pp. 129-144.

GOLDIȘ POALELUNGI, Ana, (1973), *L'influence du français sur le roumain (Vocabulaire et syntaxe)*, Paris, Société Les Belles lettres.

GOLOPENȚIA, Sanda, (2009), *Româna globală. Limba română și vorbitorii ei în afara României*, București, Fundația Culturală Secolul 21.

GRAUR, Al., WALD, L., (1965), *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, Editura Științifică.

GREEN, Nancy L., (2019), *The Limits of Transnationalism*, Chicago, The University of Chicago Press.

GROZA, Liviu, (2021), *Influența franceză asupra frazeologiei românești. Studiu și dicționar*, București, Editura Universității din București.

GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), (2008), *Gramatica limbii române*, vol I, (Cuvântul) – vol. II (*Enunțul*), tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române.

HAGÈGE, Claude, (2006), *Combat pour le français. Au nom de la diversité des langues et des cultures*, Paris, Éditions Odile Jacob.

JIEANU, Ioana, (2012), *Interferențe lingvistice româno-spaniole*, Iași, Editura Lumen.

JIEANU, Ioana, (2015), *Interferențe lexicale și onomastice în limbajul migrației*, Timișoara, Editura de Vest.

MYERS-SCOTTON, Carol, (2006), *Multiple voices. An introduction to bilingualism*, Malden, Blackwell Publishing.

PLATON, Elena, (2010), „A trece pragul unei limbi. Implicații de natură antropologică”, în *România Orientale*, XXIII, pp. 151-166.

- PLATON, Elena, (2015), „Reflexii asupra conceptului de interlimbă”, în Ionuț Pomian, Nicolae Mocanu (ed.), *Înspre și dinspre Cluj. Contribuții lingvistice. Omagiu profesorului G.G. Neamțu la 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, pp. 527-539.
- PLATON, Elena, (2021), *Româna ca limbă străină (RLS). Elemente de metadidactică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană.
- POPA, Delia-Florina, (2016), *Lucrare de disertație: Interferențe lingvistice franco-române*, coord. Conf. dr. habil. Adrian Chircu, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.
- POPA, Delia-Florina, (2020), „Conceptul de autoodi (ura de sine), fenomen psihosocial și lingvistic”, în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Philologica, 21, tom 2, Alba Iulia, pp. 175-184.
- POPA, Delia-Florina, (2021), „Greșeala – de la nesiguranță sociolingvistică la inovație”, în Dana Percec (coord.), *Tendențe actuale în științele umaniste. Lucrările conferinței doctoranzilor umaniști din Consorțiul Universitaria, Timișoara 9-10 octombrie 2020*, vol. II, Timișoara, Editura Universității de Vest, pp. 137-148.
- SALA, Marius, (1997), *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică.
- STANCIU-ISTRATE, Maria, (2000), „Românizarea neologismelor și calcul lingvistic”, în *Limba română*, XLIX, 3, pp. 581-598.
- STANCIU-ISTRATE, Maria, (2006), *Calcul lingvistic în limba română (Cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*, București, Editura Academiei Române.
- WEINREICH, Uriel, (1968), *Languages in contact. Findings and problems*, Paris, The Hague, New York, Mouton Publishers.
- WEINREICH, Uriel, (2011), *Languages in contact: French, German and Romansch in twentieth-century Switzerland*, With an introduction and notes by Ronald I. Kim and William Labov, Amsterdam, John Benjamin Publishing.